

PAPER DETAILS

TITLE: İslam Tarihinde Hz. Ali'nin Vakfiyesinin Yeri ve Önemi

AUTHORS: Bahattin TURGUT

PAGES: 157-178

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/885629>

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ISSN 1303-2054 | e-ISSN 2564-7741

Yıl: 24, Sayı: 42, Temmuz-Aralık 2019

İSLAM TARİHİNDE HZ. ALİ’NİN VAKFİYESİNİN YERİ VE ÖNEMİ

THE IMPORTANCE AND THE PLACE OF CALIPH ALİ’S WAQFIYYA
IN THE HISTORY OF ISLAM

Dr. Öğr. Üyesi Bahattin TURGUT

bahattinturgut02@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4289-1350

Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, İslam Tarihi Anabilim Dalı

Atıf@ Turgut, Bahattin. “İslam Tarihinde Hz. Ali’nin Vakfiyesinin Yeri ve Önemi”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (Aralık 2019): 157-178.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 28 Eylül 2019 / 28 September 2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 10 Aralık 2019 / 10 December 2019
Yayın Tarihi / Published	: 15 Aralık 2019 / 15 December 2019
Sayı – Issue	: 42
Sayfa / Pages	: 157-178
DOI	:10.30623/harranilahiyatdergisi. 626262

Öz

İslam tarih ve medeniyetinin ilk vakfiyelerinden biri olan Hz. Ali'nin vakfiyesi, Hz. Ali tarafından 11 Cemadiye'l-Ülâ 39 (4.10.659) tarihinde kaleme alınmıştır. Hz. Ali, vakfiyesinde Yenbu', Vâdilkura, Üzeyne ve Ra'd'daki arazilerini satılamayacak, hibe edilemeyecek ve kimseye miras bırakılamayacak şekilde Allah Teâlâ'nın rızası için vakfettiğini belirtmiştir. Vakfın kendi neslinden gelenler tarafından idare edilmesini, arazilerin titizlikle korunarak imar edilmesini ve ağaçlandırılmasını şart koşturmuştur. Vakfiyesinde Hz. Peygamber'e ait arazilerin de vakıf olduğunu, idaresi ve işletilmesi hususunda Hz. Peygamber'in uygulamasının esas alınacağını ayrıca belirtmiştir. Vakıf gelirinin topluma faydalı hizmetlere, fakirlere, yoksullara, yolda kalmışlara ve akrabalarından muhtaç durumda olanlara her türlü ihtiyaçları için harcanmasını vakfın bir şartı olarak kaydetmiştir. Kölelerini, vakıf arazide beş yıl çalışmaları şartıyla azat ettiğini, cariyelerinin de özgür olduğunu bildirerek vakfiyesini tamamlamıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Hz. Ali'nin Vakfiyesi, Hz. Peygamber'in Vakfiyesi, Yenbu', Vâdilkurâ.

Abstract

One of the first waqfiyyas of Islamic history and civilization was penned by Caliph Ali on Djumada'l-Ula 11, 39 (November 4, 659). Along with the core principles of waqfiyya, the waqfiyya written by Caliph Ali consists of fundamental principles leading to the development of waqf culture. In his waqfiyya, Caliph Ali stated that for Allah's sake, he donated his lands in Yanbu, Vadilkura, Uzayna and Ra'd and these lands were not to be sold, gifted or legated. He also conditioned that his waqf should be administered by his own descendants and the lands should be properly preserved, taken care of and afforested. He also added that the lands of Prophet Mohammad would be a part of waqf and implementation of Prophet Mohammad was to be applied in the administration of the lands. The income from waqf was mandated to be distributed to the socially beneficial services, the poor, the impoverished, the stranded and the relatives needing money in a way that all these groups would meet their needs. He concluded the waqfiyya by announcing that the slaves of Caliph Ali were emancipated on the condition that they were going to work for five years and his odalisques were freed.

Keywords: Islamic History, Waqfiyya of Caliph Ali, Waqfiyya of Prophet Mohammed, Yanbu, Vadilkura.

Giriş

Kişinin sahip olduğu malı satılmamak, hibe edilmemek ve miras bırakılmamak üzere kendi mülkünden çıkararak Cenâb-ı Allah'ın mülkü hükmünde olmak üzere insanlığın hizmetine sunması anlamına gelen vakıf,¹ Kur'an'ın infakta bulunmaya teşvik eden ayetlerine,² Hz. Peygamber'in uygulamalarına ve tavsiyelerine³ dayanmaktadır.

Hz. Peygamber, Medine,⁴ Hayber,⁵ Fedek⁶ ve Vâdilkurâ'da⁷ bulunup ve mülkiyetinde olan arazilerin gelirlerinden az bir miktarını ailesinin geçimine ayırmış, arta kalanını da İslam'ı korumaya ve yaymaya yönelik

¹ Ömer Hilmi Efendi, *İthafü'l-Ahlâf fî Ahkâmî'l-Evkaf*, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları 1977), 13.

² Örnek olarak, "Sevdiklerinizden infak etmedikçe iyiliğe erişemezsiniz." (Âl-i İmran 3/92). "Ey iman edenler! Kazandıklarınızın en iyisinden ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan infak ediniz." (Bakara, 2/ 267)

³ Örnek olarak, "İnsanoğlu öldüğünde üç şey müstesna amel defteri kapanır; devam eden sadaka veya faydalanılan ilim veyahut da kendisine dua eden salih bir evlat" (Müslim, "Vasiyye", 14; Ebû Dâvûd, "Vesâyâ", 14; Tirmizî, "Ahkâm", 36).

⁴ Hz. Peygamber, Uhud'da şehit olan Yahudi kökenli sahabî Muhayrik'in kendisine vasiyet edilen Medine'deki yedi parça hurma bahçesini hicretin 7. yılında amme hizmetlerine vakfetmiştir. Bilgi için bkz. İbrahim Hatipoğlu, "Muhayrik en-Nadrî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 22. Ayrıca Medine'de Benû Nadir'in sürgün edilmesinden sonra onlardan geriye kalan araziler de Hz. Peygamber'e has kılınmıştır. Bkz. Aynî, *Umdetu'l-Karî Şerh-u Sahihî'l-Buhârî*, (Kahire: Şirketü Mektebeh, 1392/1972) 15: 23.

⁵ Hayber, Medine'nin 180 km. kuzeyinde eski bir ticaret ve ziraat merkezi olup Yahudilerin oturduğu yedi ayrı kaleden müteşekkildi. İçinde bulunduğu vadinin verimliliği ve su bentlerinin çokluğu ile meşhur bir yerleşim yeri idi. Bilgi için bkz. Muhammed Hamidullah, "Hayber", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 17: 20; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, (Beyrut: Dar-u Sâdir, 1979), 2: 410.

⁶ Fedek, Medine'ye yaklaşık 150 km. mesafede Medine ile Hayber arasında, bir Yahudi yerleşim yeri idi. Fedek halkı, Hayber'in fethi sonrası hicretin 7. yılında topraklarının yarısı karşılığında Hz. Peygamber ile anlaşma yapmış, sulhen fethedilmiştir. Bilgi için bkz. Hüseyin Algül, "Fedek", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 294; Fedek günümüzde Arabistan'ın Hail vilayetine bağlı bir köydür. Bkz. Abdullah b. Muhammed b. Sa'd el-Huceylî, *el-Evkafu'n-Nebeviyye ve Evkafu'l-Hulefai'r-Raşidîn*, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye 2011), 439.

⁷ Amr b. Haris'in rivayetine göre: "Hz. Peygamber, beyaz katırı, silahı ve sadaka (vakıf) olarak bıraktığı arazisi dışında bir şey miras bırakmadı". Bilgi için bkz. Buhârî, "Vesâyâ", 1; Hz. Peygamber'in sadaka (vakıf) olarak bıraktığı araziden kastedilen Fedek'in yarısı, Vâdilkurâ'nın sülüsü, Hayber'in humusu ve Benî Nadir arazisinin tümüdür. Bkz. Aynî, *Umdetu'l-Karî*, 14: 163.

faaliyetlere ve ümmetinin fakirlerine harcanmak üzere vakfetmiştir.⁸ Ölümünden sonrası için de terekisinin vakıf olarak devam edeceğini bildirmiştir.⁹ Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in arazilerinin vakıf statüsünde devamını sağlamış, Hz. Peygamber'in uygulamasında olduğu gibi Peygamber ailesinin geçim masrafları haricindeki miktar vakıf cihetlerine harcanmaya devam etmiştir.¹⁰ Hz. Ömer ile Hz. Osman da Hz. Peygamber'in arazilerinin vakıf statüsünü aynen devam ettirmişlerdir.¹¹ Hz. Ali de vakfettiği arazileri ile ilgili düzenlediği vakfiyesinde Hz. Peygamber'in malının (arazilerinin) vakıf olduğunu belirtmiştir.¹² Hayatın her alanında Hz. Peygamber'in izinde yaşamayı kendisine prensip edinen raşit halifeler¹³ başta olmak üzere ashabın malî açıdan varlıklı olanları en verimli arazilerini, en kıymetli mallarını Allah Teâlâ'nın rızası için infak ederek sonraki nesillere örnek olarak vakıf kurumunun temellerini atmışlardır.¹⁴

Bir hayır kurumu olan vakıf, esas itibarıyla vakfiye denilen bir senet ile hukukî bir mahiyet kazanmaktadır. Sahabe tarafından akdedilen vakfiyeler, Hz. Ali'nin vakfiyesinde de olduğu gibi genellikle "kitap" veya "sahife" şeklinde isimlendirilmişlerdir.¹⁵ Daha sonraki dönemlerde bu isimlendirme

⁸ Hz. Peygamber'in sadaka kıldığı arazileri hakkında bkz. Buhârî, "Cihad", 86; Ebû Dâvûd, "imâre", 18,19; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye 2003) 6: 490).

⁹ Buhârî, "Farzu'l-Humus", 56; Müslim, "Kavlu'n-Nebi", 16.

¹⁰ Ömer ibn Şebbe, *Tarihu'l-Medineti'l-Münevvera*, thk. Fehim Mahmud Şeltut, 2. Baskı (Cidde: Daru'l-İsfahanî 1393), 3: 1360.

¹¹ Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer el-Kuraşî, *Müsnedu Emiri'l-Mü'minin Ebî Hafs Ömer b. el-Hattab*, thk. Abdulmu'tî Kal'acî, (Mansure: Daru'l-Vefa 1991), 2: 611.

¹² Abdürrezzak, *el-Musannef*, 2. Baskı, (Beyrut: Daru't-Te'sil, 2016), 9: 507 (H. No: 20468).

¹³ Hz. Ebû Bekir'in Mekke'deki evini, Hz. Ömer'in Semğ arazisini, Hz. Osman'ın da Hayber'deki arazisini, Hz. Ali'nin Yenbu' ve diğer yerlerdeki arazilerini vakfetmesi hakkında bkz. Hassaf, *Kitabu Ahkâmi'l-Evkaf* (Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye 1322), 5-9; Buhârî, "Vesâyâ", 33; Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 505-509 (H. No: 20466-9).; Yine Hz. Ali'nin Medine'deki bir evini azat ettiği kölesi /mevlası Zürayk'ın zürriyetinden gelenlere vakfetmesine dair bkz. Salim Ravzan el-Musavî, *Ahkâmu'l-Vakf ve't-Tevliyah*, (Beyrut: Menşurâtu'l-Halebî, 2016), 14.

¹⁴ Sahabeden Sa'd b. Ubade'nin açtığı su kuyusu hakkında bkz. Ebû Dâvûd, "Zekât", 41; Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın evini oğullarına vakfetmesi hakkında bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, Thk. İhsan Abbas, (Beyrut: Dar-u Sadır 1968), 3: 243; Sa'd b. Ebî Vakkas'ın evini kızlarına vakfetmesine dair bkz. İbn Şebbe, *Tarihu Medine*, 1: 236; Ebî Talha'nın "Beyruha" adlı bahçesini vakfetmesine dair bkz. Buhârî, "Vesâyâ", 10.

¹⁵ Hz. Ali'nin vakfiyesini "sahife" ve "kitap"; Hz. Ömer'in, "kitap", Amr b. Âs'ın ise "kitab" olarak nitelendirdiğine dair bkz. Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 505-509 (H. no: 20466-9).

yerine “vakfiye” terimi yaygınlık kazanmıştır.¹⁶ Osmanlı döneminde ise “vakıfname”¹⁷ de “vakfiye” anlamında kullanılmıştır. Vakfiye, kurulan vakfın nasıl idare edileceğini, nerelere ne gibi harcamalar yapılacağını, kaç kişinin çalışacağını, çalışanlara ne kadar maaş ödeneceğini, vakıftan kimlerin ne şekilde faydalanacağını ortaya koyan hukukî bir belgedir.¹⁸ Vakıf kurumunun hukuka uygun bir şekilde idaresi, idamesi, toplumun ve ferdin hukuka uygun bir şekilde vakıftan istifade edebilmesi vakfın yönetmeliği niteliğindeki vakfiyeye bağlıdır.

H. Peygamber, vakfettiği mallar ile ilgili bizatihi bir vakfiye tanzim etmemiştir. Bununla beraber onun vakıf konusunda ortaya koyduğu ilkelerden ve yaptığı açıklamalardan hareketle bir vakfiye oluşturulabilir.¹⁹ H. Ömer ve H. Ali gibi vakıf kuran sahabeden bazıları vakfettikleri malları ile ilgili prensipleri H. Peygamber’den öğrenerek vakfiyelerini oluşturmuşlardır. Bir malı vakfetme işleminin vasiyete dönük bir yönü vardır. Bu sebeple vakfiyelerin akdedilmesinde vasiyet ayetinin (el-Bakara, 2/180) ve H. Peygamber’in bu konudaki tavsiyesinin²⁰ etkili olduğu söylenebilir.

Nitekim vasiyet ayetinin etkisi dolayısıyla Müslümanlar arasında vasiyetname tanzim etmek bir teamül haline gelmiştir. İnsanların öldükten sonraki mirasçılarında başkalarına yönelik bir takım vasiyetlerini de ifade eden vasiyetnameyi İslam kültür ve medeniyetinde Müslümanların titiz bir davranışı olarak değerlendirmek mümkündür. Vakfiye de bir yönüyle vasiyetnameyle benzerlik göstermektedir. Vasiyetname, öldükten sonraya yönelik iken, vakfiye genellikle hayatta iken akdedilen bir vakfın belgesi olmaktadır. Bazı vakfiyeler, ölüm sonrasına atfedilerek tanzim edildiklerinden vasiyetnamelere benzerler. H. Ali’nin vakfiyesini ölümüne yakın bir zamanda kaleme alarak öldükten sonrasına atıfta bulunması bu belgenin “vasiyetname” olarak değerlendirilmesine yol açmıştır.²¹

¹⁶ Osmanlı dönemi Ahıska Ahmediye Evkafı vakfiyeleri için bkz. VGMA, 1629 nolu vakfiye defteri; Urfa’da Firuz Paşa vakfiyesi için bkz. *Urfa Şer’iye Sicili (UŞS) 205 nolu defter, s. 288, belge no: 625.*

¹⁷ Urfa Yusuf Paşa vakfiyesinin “vakıfname” başlığı ile akdedilmiş olmasına dair bkz. Osmanlı Arşivi (OA), Evkaf Vakfiye (Ev. Vkf.), 18: 62.

¹⁸ Osman Gazi Özgüdenli, “Vakfiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları 2012) 42: 465; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: MEB Yayınları 1993) 3: 577; Bahattin Turgut, “İslam Medeniyetinde Vakfiye: H. Ömer Örneği”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 50 (Aralık 2018): 278

¹⁹ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 505 (H. No: 20466).

²⁰ Buhârî, “Vesâyâ”, 1.

²¹ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 505 (H. No: 20466).

İslam Tarihinin önemli bir kurumu olan vakıf, vakfiye ile hukukî geçerlilik kazandığından İslam kültür ve medeniyetinde vakfiyeye büyük bir değer verilmiştir. Vakfedilen malın tapusu ve vakıf mal varlıklarının kullanım kılavuzu gibi bir fonksiyona sahip olan vakfiye, vakıftan ortaya çıkan hakların herkes tarafından hukuka uygun bir şekilde kullanılmasını sağlayan önemli bir belge niteliğindedir. Vakıf kurucuları ölse, devletler, yönetimler ve nesiller değişse de vakfiye, vakfın uygulamalarında esas alınacak başvuru kaynağı olmaya devam etmektedir. Vakfiyenin şartları itibarıyla süreklilik ve bağlayıcı hüküm ihtiva etmesi onu ihtilaf anında başvurulacak bir hakem durumuna getirmektedir.

Vakfiyeler, sahip oldukları önem itibarıyla tarih boyunca koruma altına alınmış, devletlerin arşivlerinde, ailelerin sandukalarında muhafaza edilmiş ve “kıymetli belge” muamelesi görmüşlerdir. Bu değerinden dolayı Müslüman toplumlar, olağanüstü hallerde bile vakfiyelerini korumayı sürdürmüşlerdir. Tarih boyunca İslam coğrafyasında kurulan devletler genellikle vakıf malların korunması, idaresi ve idamesi gibi hususları vakfiyelere göre gerçekleştirmişlerdir. İslam coğrafyasının gayrimüslimlerce işgal edilen bölgelerinde vakıf mallar üzerinde ortaya çıkan problemlerin hallinde de yine vakfiyeler başvuru kaynağı olmaya devam etmektedir.

İslam tarihi boyunca oluşturulan devlet kurumlarında vakfiyelerin arşivlenmesi geleneği ve benzer kayıt sistemleri devreye girmiştir. Kayıtları arşivlemek tüm İslam devletlerinde bir gelenek haline gelmişse de evrak tanzimi ve arşivlemenin zirveye ulaşması Osmanlı Devleti döneminde olmuştur. Osmanlı Devletinin dünyanın en büyük arşivine sahip olması, İslam'dan aldığı ilhamla arşivini oluşturup korumasına bağlanabilir. Bu bağlamda Osmanlı arşivlerinin önemli bir kısmını vakfiyelerin oluşturduğu söylenebilir.

1. Hz. Ali'nin Vakfiyesinin Önemi ve Kaynakları

Hız. Peygamber'in himayesi altında yetişen Hız. Ali, İslam'a önemli hizmetleri dolayısıyla Müslümanlar nezdinde saygın bir önder ve örnek bir şahsiyet olarak kabul edilmektedir.²² Müslümanlar indinde saygınlık görmesi onun icraatlarını da önemli kılmaktadır. Hız. Ali, Hız. Peygamber'in halifesi sıfatıyla Müslüman toplum için pek çok icraatta bulunmuştur, Şüphesiz bunların en önemlilerinden biri arazilerini vakfetmesi ve buna dair ayrıntılı bir vakfiye düzenlemiş olmasıdır.

²² Hız. Ali'nin hayatına dair bkz. Ethem Ruhi Fırlalı, “Ali”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları 1989), 2: 375-378.

H. Ali'nin, vakfiyesini ayrıntılı bir şekilde kayıt altına almış olması İslam medeniyetinde vakfiye kültürünün gelişmesine önemli bir katkı sağlamıştır. O, vakfiyesinde neleri vakfettiğini, kimlerin müteveli olarak görev yapacağını, kimlerin vakfedilen arazide hangi şartlarda çalışacağını, çalışmanın bedelinin nasıl karşılanacağını belirtmiştir. Vakfiyede ayrıca vakıf maldan istifade ile kölelerinin ve cariyelerinin âzat edilişlerinin de hangi şartlarda gerçekleşeceğini açıklaması vakfiyenin önemini gösteren bir diğer ayrıntıdır.

H. Ali'nin vakfiyesini diğer vakfiyelerden farklı kılan en önemli özellik, H. Peygamber'in arazisinin de vakıf olduğuna dair bilgiyi içermesidir. Bu farklı içeriğiyle H. Ali'nin vakfiyesinin aynı zamanda H. Peygamber'in vakfiyesi olduğu da söylenebilir. İslam tarih ve medeniyeti açısından önemli bir belge niteliği taşıyan H. Ali'nin vakfiyesi analiz edildiğinde "vakıf" ve "vakfiye"nin tarihî temellerinin tespiti daha da mümkün olacaktır.

H. Ali, vakfiyede "yaşasam da ölsem de bu benim malım hakkındaki hükmümdür, kararımdır" şeklinde ifade ederek yaşamaya devam etse de, ölse de malının vakfedildiğini ilan etmiş olmaktadır.²³ Vasiyetname, öldükten sonra geçerlilik kazandığı halde H. Ali'nin bu ifadesiyle vakfiye, tanzim edildikten sonra yürürlüğe girmiş olmaktadır. Aynı zamanda bu belge, ölümden sonrasına da taalluk ettiği için bir vasiyetname özelliği taşımaktadır.

H. Ali, bu vakfiyeyi vefatından yaklaşık bir yıl önce kaleme almıştır. Okuma-yazma oranının ve imkânlarının oldukça kısıtlı olduğu bir dönemde H. Ali tarafından kaleme alınan vakfiye daha sonraki Müslümanlar tarafından muhafaza edilmiştir. Daha sonra tedvin edilen ilk hadis kitaplarından biri olan Abdürrezzak (211/826)'ın *el-Musannef*'inde ayrıntılı bir rivayet şeklinde "Vasiyyetu Ali ibn Ebî Talib"²⁴ konu başlığı ile yer almıştır. Söz konusu vakfiye H. Ali'nin vakıflarıyla ilgili bilgiler ihtiva etmektedir. Ayrıca H. Ömer'in meşhur vakfiyesi "Vasiyyetu Ömer ibn Hattab",²⁵ Amr b. As'ın vakfiyesi ise "Vasiyyetu Amr ibn 'Âs"²⁶ başlığı ile peş peşe aynı kaynakta yer almıştır. Aynı şekilde Hassaf'ın *Kitabu'l-Ahkâm* adlı eserinde de H. Ali'nin vakfiyesine mahiyeti itibarıyla işaret edilmiştir.²⁷

²³ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 505 (H. No: 20466).

²⁴ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 505 (H. No: 20466).

²⁵ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 508 (H. No: 20468).

²⁶ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 509 (H. No: 20469).

²⁷ Hassaf, *Ahkamu'l-Evkaf*, 3.

Ömer ibn Şebbe “Târîhu Medîneti’l-Münevvera” adlı eserinde Hz. Ali’nin vakfiyesinden ve vakıflarından ayrıntılı bir şekilde bahsetmekte²⁸ ise de bu araştırmanın temel konusu Hz. Ali’nin vakfiyesi olduğundan vakıfları ile ilgili ayrıntılar üzerinde durulmamıştır. Hz. Ali’ye nispet edilen “Nehcü’l-Belâğa” adlı eser üzerinde yapılan araştırmada ise Hz. Ali’nin vakıflarına ve vakfiyesine dair bir bilgi tespit edilememiştir.²⁹

2. Hz. Ali’nin Vakfiyesinin Metni

Abdurrezzak’ın nakline göre bu belge *Amr b. Dinar*³⁰ kanalıyla gelmiştir. “Bu (yazı) Ali b. Ebû Talib’in malı (arazisi) hakkındaki ikrarı ve hükmüdür” diyerek aktarılan metni şöyledir:

“Beni cennetine koymas, ateşi benden, beni ateşten uzaklaştırması için Allah (c.c.)’ın rızasını elde etmeyi umarak Yenbu (arazisi) sadaka kılınmıştır (vakfedilmiştir). O, Allah (c.c.) yolunda onun rızasını elde etmek için savaşta, barışta hayra, akrabalara, yakınlarla ve uzakta olanlara her bir ihtiyaç için Allah Teâlâ yolunda onun rızası için harcanır. Yenbu’daki (vakfedilen) arazi satılamaz, hibe olunamaz ve miras bırakılamaz. Ancak başıma bir hal gelirse (ölürsem) Rebah, Ebû Neyzer ve Cübeyr (isimlerindeki kölelerim) üzerinde kimsenin bir salahiyeti yoktur. Onlar, azat edilmiş kölelerdir. O arazide beş yıl çalışacaklardır. Onların ve ailelerinin nafakaları ve rızıkları oradan karşılanacaktır. Ölsem de yaşasam da özellikle Yenbu’daki malım hakkında hükmüm budur. Bununla birlikte ölsem de yaşasam da Vâdilkurâ’daki malım ve kölem hakkındaki hükmüm de böyledir. Ölsem de yaşasam da Üzeyne ve halkı ile Ra’d ve halkı hakkında da kararım böyledir. Ancak Züreyk’a gelince Ebû Neyzer, Rebah ve Cübeyr için yazdığım (şartlar) onun için de geçerlidir. Yenbu’ ile birlikte Vâdilkurâ, Üzeyne ve Ra’d’da olan arazim, bir takım yüzlerin kararacağı bir takım yüzlerin de sevinçten parlayacağı günde Allah Teâlâ yolunda onun rızası için her bir ihtiyaç için infak edilecektir. Fakat bunlar satılamaz, hibe edilemez ve Allah Teâlâ’nın

²⁸ Hz. Ali’nin vakıfları ve mevkileri ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Şebbe, Târîhu’l-Medine, 3: 1360.

²⁹ Araştırma için gözden geçirilen nüsha için bkz. İmam Ali, *Nehcü’l-Belağa*, thk. Subhi Salih, (İran-Kum: Dâru’l-Hicreh 1967).

³⁰ Amr b. Dinar, aslen İranlı olup 45 (665)’te doğmuştur. Hz. Ali, Cabir b. Abdullah, Ebû Hureyre gibi sahabilerden ve tabiundan olan Said b. Müseyyeb gibi âlimlerden hadis dinlemiştir. Fıkıh ve hadiste temayüz etmiştir. Atâ b. Ebî Rebah’tan sonra Mekke’de fetva mercii olan ve Ali b. Medîni’nin, hadis sahasında eser veren altı kişiden biri olarak zikrettiği Amr b. Dînâr’ın sika oluşu ve rivayetlerinin sıhhati konusunda hadis otoriteleri ittifak etmişlerdir. Bilgi için bk. Mustafa Uzunpostalcı, “Amr b. Dînâr”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları 1991), 3: 83.

yolundan başkasına miras bırakılamaz. Allah (c.c.), onları kabul eder, fakat miras bırakmaz. İşte bu, yaşasam da ölsem de Mesken'e vardığım günden yarına Allah Teâlâ ile benim aramdaki hükümdür. - Bu, Ali'nin, malı hakkında dönülmez bir şekilde verdiği kesin bir hükümdür.- Sonra Ali'nin çocukları bu malı koruyarak ve kendi mallarını imar ettikleri gibi imar ederek idare edecekler. Onu ekecekler ve kendi mallarını imar ettikleri gibi imar edecekler. Ali'nin çocukları, önceki ve sonraki müminler için bu dört köyü imar etmeye devam ederek, ekilen ağaçlar arazinin hepsini kaplayıncaya kadar tek bir fidanı dahi satmayacaklardır. İnsanlardan kim onun mütevellisi olursa sadece çalışması, istişarede bulunması ve emaneti koruması için ona Allah'ı hatırlatıyorum. -Bu, Ali b. Ebî Talib'in Mesken'e geldiğinde kendi eliyle yazdığıdır.- Ben, kesin bir vazife olarak Allah rızası için Fakreyn'i³¹ vasiyet ediyorum.

Resûlullah (s.a.v.)'ın malı onun yaptığı gibi Allah Teâlâ yolunda ve onun rızası için akrabalara, fakirlere, yoksullara, yolculara infak edilmiştir. Onun çalışanları araziye ekerek, imar ederek ve hakkıyla çalışarak güvenilir bir şekilde araziye herhangi bir zarar vermeden, kendi arazilerine baktıkları gibi bakımını yaparak örfe uygun olarak ondan yerler. Bu, Ali b. Ebî Talib'in bu sayfada yazdığı mallar hakkındaki hükmüdür. Her halükarda yardım Allah Teâlâ'dan istenir.

Sahip olduğum on dokuz cariyeme gelince, onlardan bazıları çocuk annesidir ve onlarla beraber çocukları da hayattadır. Onlardan bazıları ise hamiledir. Bazılarının ise çocuğu yoktur. Şayet bu gazvede bana bir şey olursa, bu cariyelerimden çocuğu olmayanları ve hamile olmayanları Allah (c.c) rızası için azat etmeye karar verdim. Kimsenin onlar üzerinde bir salahiyeti yoktur. Onlardan hamile olan veya çocuğu olan cariyeler ise kendi çocukları adına tutulurlar, onlar çocuklarının payından istifade ederler. Bir cariyeye, çocuğu öldüğü halde kendisi hayatta ise (o da hür olup) kimsenin onun üzerinde bir salahiyeti yoktur. Bu, benim on dokuz cariyem hakkında verdiğim hükmümdür. Abdullah b. Ebî Rafi ve Heyyac b. Ebî Heyyac şahit oldular. Ali b. Ebî Talib kendi eliyle yazdı. 11 Cemadiye'l-ûlâ 39 (4 Ekim 659).³²

³¹ Fakreyn, Medine-i Münevvera'da Aliye denilen yerde mevcut olan Hz. Ali'ye ait arazinin adıdır. Bu arazinin iki parça olma ihtimali vardır. O takdirde iki Fakr anlamında Fakreyn kullanılmıştır. Hz. Ali, bu iki parçayı Allah yoluna vakfettiğini vasiyet etmiştir. Bilgi için bkz. Abdullah b. Muhammed b. Sa'd el-Huceylî, *el-Evkafu'n-Nebeviyye ve Evkafu'l-Hulefai'r-Raşidîn*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1971), 299.

³² Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 505-8 (H. No: 20466-9). Ayrıca Elmalı Hamdi Yazır'ın da aynı vakfiyenin tercümesini kitabına kaydettiğine dair bkz. Nazif Öztürk, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, (Ankara: TDV Yayınları 1995), 129-130.

3. Hz. Ali'nin Vakfiyesinin Özellikleri

Hız. Ali'nin vakfiyesi, bir vakfiyede bulunması gereken temel özellikleri ihtiva etmesinden dolayı İslam tarih ve medeniyetinde vakfiye konusunda esas alınacak belgelerden biri sayılmaktadır. Hız. Ali'nin vakfiyesi tahlile tabi tutulduğunda şu özellikleri ihtiva ettiğı görölmektedir:

a. Vakfiyede, vakfı kimin kurduğı, vakfiyenin kim tarafından, hangi tarihte, nerede, kimlerin şahitliğinde yazıldığı belirtilmiştir. Vakfiyede, vakfı kurucusunun Ali b. Ebî Talib, kâtibinin Hız. Ali'nin kendisi olduğı, vakfiyenin Mesken adlı bir yerde, 11 Cemadiye'l-Ülâ h. 39 (4.10.659) tarihinde Abdullah b. Ebî Rafî' ve Heyyâc b. Ebî Heyyâc isimli zatların şahitliğinde akdedildiğı yer almaktadır. Nitekim vakfı kurucusu olarak Ali b. Ebî Talib'in malını vakfetme ikrarı ve kararlılığı vakfiyenin ilk satırında şu şekilde yer almıştır: "هَذَا مَا أَقْرَبُهُ وَقَضَى فِي مَالِهِ عَلِيٌّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ" (Bu (vakfiye), Ali b. Ebî Talib'in malı hakkında ikrarı ve hükmüdür).³³ Ayrıca Hız. Ali, bunun bir ahiret azığı olduğunu ise şöyle ifade etmektedir: "İşte bu, yaşasam da ölsem de Mesken'e vardığım günden yarına Allah Teâlâ ile benim aramdaki hükmümdür."³⁴

b. Vakfiyede vakfı kurma gayesi belirlenmiştir. O da vakfı kurucusunun vakfını sırf Allah rızası için kurduğunu beyan etmesidir. Çünkü vakfı, ibadet özellikli bir eylemdir. Kişinin malını verdiği cihet, sadece Allah Teâlâ'nın rızasına yönelik olursa vakfı gerçekleşmiş olur. Başka amaçlarla malın elden çıkarılması sahih bir vakfı ifade etmez. Vakfı kurmak, genellikle kişinin bir emek ürünü olan kıymetli malını kendi mülkiyetinden çıkararak Allah (c.c.)'ın mülkü haline getirmesidir. Şüphesiz ki böylesine bir fedakârlık ancak Allah Teâlâ'nın rızası için yapılabilir. Onun ecriden sadece Allah (c.c.)'tan beklenir. Nitekim Hız. Ali, vakfiyenin ilk satırlarında vakfı kurma amacını bu malın ahirette kurtuluşuna vesile olması umuduyla vakfedilmiş olduğunu şöyle ifade etmektedir: "ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللَّهِ لِيُؤْتِيَنِي الْجَنَّةَ ، وَيَصْرِفَ النَّارَ عَنِّي ، فَهِيَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَوَجْهَهُ" "Beni cennetine koymasını, ateşini benden, beni ateşten uzaklaştırması için Allah'ın rızasını elde etmeyi umarak Yenbu arazisi sadaka kılınmıştır (vakfedilmiştir). O, Allah Teâlâ yolunda onun rızası içindir",³⁵ Ayrıca bu düşüncesini te'yid etmek amacıyla bu açıklamayı da eklemektedir: "يَنْفَقُ فِي كُلِّ نَفَقَةٍ ابْتِغَاءَ ذَلِكَ وَجْهَ اللَّهِ فِي سَبِيلِهِ يَوْمَ تَسْوَدُ وَجُوهٌ وَتَبْيَضُ" "(Arazilerim) bir takım yüzlerin kararacağı, bir takım yüzlerin de sevinçten parlayacağı günde Allah Teâlâ yolunda onun rızasını umarak

³³ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 505 (H. No: 20466).

³⁴ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 507 (H. No: 20468).

³⁵ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 505 (H. No: 20469).

Müslüman toplumun her türlü ihtiyacı için harcanmak üzere vakfedilmiştir.”³⁶ Buna göre vakfedilen mal, Allah Teâlâ’nın rızası için vakfedilerek kişinin mülkiyetinden çıkmış, sadece Allah (c.c.)’ın dininin yücelmesi ve Müslüman toplumun ihtiyaçlarının karşılanması yolunda harcanmak üzere Allah Teâlâ’nın mülkü olmuştur. Artık Allah Teâlâ’nın kulları vâkıf tarafından vakfiyede belirtilen şartlara riayet ederek bu vakıf malın gelirini harcayabilirler, ondan istifade edebilirler. Bu husus, Osmanlı döneminde “şartu’l-vâkıf ke’n-nassi’ş-şari”³⁷ (vâkıfın şartı, kanun koyucunun kanunu gibidir) kuralının tüm vakfiyelerde yer almasına yol açmıştır.

c. Vakfiyede vakfedilen mal belirlenmiştir. Buna bağlı olarak vakfedilen malın satılamaz, hibe edilemez ve Allah Teâlâ’nın yolundan başkasına miras bırakılamaz olduğunun vakfiyede açıkça belirtilmesi önem taşımaktadır. Bu ilkeler, söz konusu vakfiyede şöyle yer almaktadır: “لا يباع ولا يوهب ، ولا يورث كل مال في ينبع “Yenbu’daki bütün mal (arazi) kimseye satılamaz, hibe edilemez ve miras bırakılamaz”. Bunlar bir malı vakıf statüsüne kavuşturan hususlardır. Bu bağlamda alım-satım konu olan, hibe edilebilen yahut da miras malı olarak değerlendirilebilen bir malın vakıf malı olarak değerlendirilmesi mümkün değildir.

d. Vakfiyeyi değerli kılan diğer hususlar ise vakfedilen malın yeri, vasfı ve miktarı ile onda ayrıntılı olarak belirtilmesidir. Hz. Ali vakfiyede, döneminin şartlarında o bölgede yaşayan insanlar tarafından tanınan Yenbu’, Vâdilkurâ, Üzeyne³⁸ ve Ra’d adı verilen yerlerdeki arazilerini vakfettiğini belirtmiştir. O yörelerin halkınca yerleri ve sınırları bilinen araziler olması hasebiyle o konuda ayrıntılı bir tanıtım vakfiyede yer almamaktadır. Hz. Ali tarafından vakfedilen arazilerin vakfiyede özellikle belirtilmesi, İslam tarihi ve medeniyeti açısından vakfiyeyi değerli kılmıştır.

4. Hz. Ali’nin Vakfettiği Arazinin Mevkii, Miktarı ve Mülkiyet Durumu

Hz. Ali, mülkiyetinde olan Yenbu’, Vâdilkurâ, Üzeyne ve Ra’d adı verilen mevkilerdeki arazilerini vakfetmiştir.³⁹ Bunların başında Yenbu’ gelmektedir. Yakût el-Hamevî (626/1229) eserinde Yenbu’yu şöyle tarif

³⁶ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 505 (H. No: 20466).

³⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), 601: 32.

³⁸ Başka kaynaklarda Üzenbe ve Üzeynebe şeklinde geçmektedir. Bkz. ibn Ebu’d-Dünya, *Maktelu Emiri’l-Mü’minin Ali b. Ebî Talib*, thk. İbrahim Salih, (Şam: Dâru’l-Beşair, 1422/2001), 50.

³⁹ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 505 (H. No: 20466).

etmektedir: “Yenbu’, kalesiyle, hurmalarıyla, suyu lezzetli kuyularıya, verimli arazileriyle ve Ali b. Ebî Talib’in vakıflarıyla meşhur olmuştur.”⁴⁰ Hz. Peygamber, savaşıla fethettiği Yenbu’ arazisinden dört parçayı Hz. Ali’ye ikta etmiştir. İki parçası el-Fukayr denilen mevkiden, bir parçası Bi’r-u Kays’tan, bir diğeri de eş-Şecereh denilen yerdendir.⁴¹ Nitekim Hz. Ali’nin vakfiyesinde bu kayıt bir rivayette “Fukayr”, bir diğeri rivayette “Fukayreyn” şeklindedir.⁴² Hz. Ömer de, hilafeti döneminde Yenbu’daki bir araziye Hz. Ali’ye ikta etmiştir. Hz. Ali de bir başka araziye satın alarak ona ilave etmiştir.⁴³ Hz. Ali, Yenbu’daki arazide kuyular eştirerek bol su elde etmiştir. Bu kuyular sayesinde arazinin kıymeti artmıştır.⁴⁴ Bundan dolayı Yenbu’ arazisinin en verimli halinde iken vakfedildiği söylenebilir. Hz. Ali, Vadilkura, Üzeyne ve Ra’d denilen yerlerdeki arazilerini vakfettiğini şu ifadelerle açıklamıştır: “Yenbu’ ile birlikte Vâdilkurâ, Üzeyne ve Ra’d’da olan arazim, bir takım yüzlerin kararacağı bir takım yüzlerin de sevinçten parlayacağı günde Allah (c.c.) yolunda onun rızası için her bir ihtiyaç için infak edilmiştir (vakfedilmiştir).”⁴⁵

Bilindiği üzere, vakfa konu olan mallarda mülkiyet durumu önem taşır. Bir malın vakfa konu olması için öncelikle o malın vakıf eylemini gerçekleştiren kişinin mülkiyetinde olması gerekir. Bir mal vakfedilince sahibinin mülkiyetinden çıkar, Allah Teâlâ’nın mülkü haline gelir. Vakfedilmek suretiyle Yüce Allah’ın mülkü haline gelen vakıf mal satılamaz, hibe edilemez ve başkasına miras bırakılamaz. Sadece Allah Teâlâ yolunda gerçekleştirilecek hayırlı faaliyetler için harcanır. Hz. Ali de vakfettiği arazilerin mülkiyet durumunu vakfiyesinde; “... bunlar satılamaz, hibe edilemez ve Allah (c.c.) yolundan başkasına miras bırakılamaz. Yüce Allah, onları kabul eder, fakat miras bırakmaz,”⁴⁶ cümleleriyle izah etmektedir.

⁴⁰ Hamevî, *Mu’cem*, 5: 450.

⁴¹ Hamevî, *Mu’cem*, 5: 450; Hüceylî, *el-Evkafu’n-Nebeviyye*, 383.

⁴² Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 505 (H. No: 20466)..

⁴³ Hamevî, *Mu’cem*, 5: 450.

⁴⁴ Öztürk, *Vakıflar*, 129. Hz. Ali’nin Yenbu’ ve Vadilkura mıntıklarında vakfettiği arazilerde çok sayıda kuyunun mevcut olduğuna dair bilgi için bkz. Hüceylî, *el-Evkafu’n-Nebeviyye*, 300-316.

⁴⁵ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 505 (H. No: 20466); Hz. Ali’nin vakıfları için bkz. Gülgün Uyar, *Ehl-i Beyt İslam Tarihinde Ali- Fatıma Evladı*, 2. Baskı, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 2008), 488.

⁴⁶ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 505 (H. No: 20466).

5. Vakfın Mütevellisinin Belirlenmesi

Vakfiyede belirtilmesi gereken önemli hususlardan biri de vakfın mütevellisinin belirtilmesidir. Zira pek çok emek sarf ederek elde ettiği malını vakfeden kimse, öldükten sonra kıymet bilmez insanların elinde heder olmasını arzu etmez. Bu nedenle de sahabe döneminden beri vakıf kurucuları vakıflarının yönetimini genellikle evlatlarına havale etmişlerdir. Hz. Ömer, Semğ arazisini vakfederken akdettiği vakfiyesinde belirttiği üzere kızı Hz. Hafsa'yı müteveli tayin etmiştir. Ondan sonra da oğlu Abdullah ve torunları vakıf yönetimini devam ettirmişlerdir.⁴⁷

Hz. Ali de vakfının tevliyeti görevini evlatlarına vermiştir: *“Ali'nin çocukları kendi mallarının / arazilerinin bakımını / imarını gerçekleştirdikleri gibi vakıf arazilerin güvenliğinden ve bakımından da sorumludurlar. Bu araziye ekerler ve kendi mallarını imar ettikleri gibi imar ederler.”*⁴⁸ Hz. Ali, bu satırlarla ifade ettiği üzere, vakfedilen arazinin vakfiyedeki belirlenen şartlara uygun bir şekilde idare edilmesini, korunmasını, verimli hale getirilmesi için gerekli çalışmaların zamanında ve uygun bir şekilde yapılmasını kendi soyundan gelen evlatlarına vasiyet etmiştir.

Hz. Ali'nin vakıflarının neslinden gelenler tarafından vakfiyedeki şartlara uygun olarak yönetildiği tarihî kayıtlardan anlaşılmaktadır. Onun vakıflarının mütevellisi olarak ilk görev üstlenen şahıs oğlu Hz. Hasan'dır. Hz. Hasan kendisinden sonra kardeşi Hz. Hüseyin'i tayin etmiştir. Ondan sonra Talibî ailesinin büyüğü sıfatıyla Hasan b. Hasan b. Ali müteveli olmuştur.⁴⁹

Sahabe nesli tarafından kurulan vakıflara evlatların müteveli tayin edilmesi, İslam tarihi boyunca Müslüman toplumlarda bir teamül haline gelmiş, istisnalar dışında hemen hemen bütün vakfiyelerde bu şart yerini almıştır. Bu şartın uygulanmasının vâkıfın kendi zürriyetinden gelenlere nesiller boyu menfaat temini şeklinde değerlendirilmesi hayırsever ve fedakâr vakıf kurucularına haksız bir itham olur. Hâlbuki ecdadının emekleri ile vücut bulan vakıflarda müteveli olanlar, onların yaptığı hayır ile iftihar edip canla başla onların manevî mirasına sahip çıkarken, o hayırsever insanı hiç tanımayan birinin vakıf mala sahip çıkmada aynı heyecanı duyması mümkün olmayabilir.

⁴⁷ Buhârî, “Vesâyâ”, 22; Ebî Davud, “Vesâyâ”, 13; Hz. Ömer'in Semğ arazisini vakfettiğine dair vakfiyesi hakkında bilgi için bkz. Bahattin Turgut, “İslam Medeniyetinde Vakfiye: Hz. Ömer Örneği”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 50 (Aralık 2018): 279.

⁴⁸ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 507 (H. No: 20466).

⁴⁹ Hz. Ali'nin vakıflarına müteveli olanlar hakkında bilgi için bkz. Uyar, *Ehl-i Beyt*, 490.

Vakfedilen mal, her ne kadar vâkîfın mülkiyetinden çıkıp Yüce Allah'ın mülkü haline geliyorsa da Hz. Ali, vakfettiği malın topluma fayda vermeye devam etmesi için vakfiyesinde önemli bir hususa dikkat çekmiştir. O, arazilerin ağaçlandırılarak doğaya katkı sağlaması için vakfın mütevellisi olacak evlatlarına şu ifadelerle vasiyet etmiştir; *“Ali'nin çocukları bu dört köyün imarını geçmiş ve gelecek müminler için üstlenerek, ağaçları arazisini kaplayıncaya kadar tek bir fidanı dahi satmasınlar. İnsanlardan kim onun mütevellisi olursa sadece gayret etmesi, araziye imar etmesi ve emaneti koruması hususunda ona Allah Teâlâ'yı hatırlatırım.”*⁵⁰ Bu uyarısı ile Hz. Ali, fidan dikmeye, araziye ağaçlandırmaya ne kadar ehemmiyet verdiğini de göstermiş olmaktadır. “Ağaçlar, araziye kaplayıncaya kadar onların bir fidanı bile satılmasın”, kaydıyla Hz. Ali'nin vakfının mütevellisi olacıklara bu şartı bildirmesi çok anlamlıdır. İbadet anlayışı çerçevesinde bir bölgenin ağaçlandırılması, özellikle de Arabistan gibi çöl ikliminin etkili olduğu bir memlekette böyle bir anlayışın vakıflar aracılığıyla yerleştirilmesi, vakfın toplum üzerindeki etkisini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Hz. Ali, “ben hayatta olsam da ölsem de” bu esaslar geçerli olacaktır, diyerek vakfiyenin bağlayıcılığına dikkat çekmiştir. O, kendisinden sonra yaşayacak olan (sadaka-i cariye) hayrının nasıl idare edileceğini, gelirinin nasıl ve hangi cihetlere harcanacağını ve bu vakfın devamının nasıl sağlanacağını vakfiyede belirtmekle vakfiyenin de çok anlamlı olduğunu ortaya koymuştur.

6. Hz. Ali Vakfının Gelirlerinin Harcama Kalemleri

Hz. Ali'nin vakfiyesi, vakıf gelirlerinin harcama kalemlerini belirlemesi bakımından da tarihi öneme sahiptir. Nitekim Hz. Ali, vakıf arazisinden elde edilen gelirin nerelere harcanabileceğini de vakfiyede şu ifadelerle açıklamıştır: *“ينفق في كل نفقة من سبيل الله وجهه ، في الحرب والسلام ، والخير وذوي الرحم ، والقريب والبعيد ”*, “O (vakfedilen arazinin geliri) savaşta, barışta, hayırlı işlerde, akrabalara, yakın ve uzakta olanlara her türlü ihtiyaç anında harcansın diye Allah Teâlâ yolunda ve onun rızası için infak edilmiştir (vakfedilmiştir).”⁵¹ Hz. Ali vakfiyesinde, vakıf gelirinin Allah Teâlâ'nın dininin yayılması için yapılacak cihad hizmetlerinde ve özellikle de savaşta harcanacağını açıklamıştır. Bununla birlikte barış halinde de Allah (c.c.) yolunda harcanabileceğini ifade etmiştir. Bir bakıma Allah Teâlâ yolunda yapılacak faaliyetler (cihad, ilim) başta olmak üzere bütün hayırlı çalışmalara, akrabalarından ihtiyaç sahibi olanlara, akraba olsun olmasın

⁵⁰ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 505 (H. No: 20466).

⁵¹ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 505 (H. No: 20466).

muhtaç durumdaki insanlara vakfın gelirinden yardım edilerek ihtiyacın giderilmesi sağlanabilecektir. Aynı şekilde Hz. Ali, vakfettiği arazilerinden elde edilecek gelirin harcanacağı alanları çeşitlendirmiştir. Bununla o, İslam'ın yayılmasına ve toplumun gelişmesine katkıda bulunmak arzusunda olduğunu kanıtlamış olmaktadır. Sadece hayatta iken değil, öldükten sonra da bu yöndeki yardımının devamını vakfettikleri ile sağlamış olmaktadır.

Hz. Ali bu vakfiyeyi, siyasî çalkantıların yaşandığı bir dönemde Allah Rasulü'nün halifesi sıfatıyla kaleme almıştır. Aslında bu vakfı sadece ölümünden sonraya yönelik gerçekleştirmemiştir. Nitekim o, bu konuda, “فذلك فضية بيني وبين الله الغد من يوم قدمت مسكن حيا أنا أو ميتا” “İşte bu, yaşasam da ölsem de Mesken'e vardığım günden yarına Allah (c.c.)'la benim aramdaki hükümdür,”⁵² diyerek malını vakfetmeyi Yüce Allah ile arasında gerçekleştirdiği bir sözleşme olarak değerlendirmiştir. Hz. Ali, bu ifadesi ile vakıftan dönmeyi imkânsız hale getirmiştir.

O dönemde Hz. Ali'nin vakfı, darda ve zorda olana, geçim sıkıntısı çekene bir umut kapısı, Allah Teâlâ'nın dininin cihad ile veya ilmî faaliyet ile yayılmasına destek yuvası olmuştur. Hatta ondaki hayırseverlik duygusu, insan sevgisi köle ve cariyelerini âzat etmeye ve onların vakıf arazinin gelirinden geçinmelerini mümkün kılmıştır. Hz. Peygamber tarafından temelleri atılan vakıf kurumunun raşit halifeler tarafından kurumsallaştırılması İslam tarihi boyunca her alanda devlete ve topluma hizmet eden vakıfların kurulmasına sebep olmuştur.

7. Hz. Ali'nin Vakfiyesinde Hz. Peygamber'in Vakfına Yer Vermesi

Hz. Peygamber, ailesinin masrafları haricindeki arazi gelirlerini İslam'ın yayılmasına, Müslüman toplumun ihtiyaçlarına harcamıştır.⁵³ Hz. Fatıma, Hz. Peygamber'den kalan Medine, Fedek,⁵⁴ Hayber ve Vâdilkurâ'daki araziler üzerinde miras hakkı talebinde bulunmuştur. Fakat Hz. Ebû Bekir, Resûlullah (s.a.v.)'in, “Biz miras bırakmayız, bizim bıraktığımız sadaka (vakıf)dır. Muhammed'in aile halkı da bu malın gelirinden yer (geçimini sağlar),”⁵⁵ buyurduğunu söyleyerek Hz. Peygamber'in terekesinin mirasa konu olmayacağını, aksine onun vakıf olduğunu ifade etmiştir: “Şüphesiz ki ben Resûlullah (s.a.v.)'in sadakasını onun zamanında olduğu halinden asla değiştirmeyeceğim. Resûlullah (s.a.v.) bu mal üzerinde nasıl

⁵² Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 506 (H. No: 20466).

⁵³ Buhârî, “Cihad”, 86; Ebû Dâvûd, “İmare”, 18,19

⁵⁴ Fedek'le ilgili bilgi ve tartışmalar için bkz. Hamevî, *Mu'cem*, 4: 238-240.

⁵⁵ İbn Şebbe, *Tarihu'l-Medine*, 1: 196.

bir uygulama yaptı ise ben de mutlaka öyle yapacağım.”⁵⁶ Bu bağlamda Hz. Peygamber'in arazisi, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman döneminde vakıf statüsünde muamele görmüştür.⁵⁷

Aynı şekilde Hz. Ali de hilafeti döneminde düzenlediği vakfiyesinde konuya resmiyet kazandırmıştır: “ وَمَالِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى نَاحِيَّتِهِ ” “Resûlullah (s.a.v.)'ın malı (arazisi), onun yaptığı üzere bütün sınırlarıyla Allah Teâlâ yolunda ve Allah (c.c.) rızası için akrabalara, fakirlere, yoksullara, yolculara infak edilir.”⁵⁸ Kendi eliyle yazdığı vakfiyesinde Hz. Peygamber'in vakıflarını ortaya koyan Hz. Ali, bu vakfiyeyi düzenlemekle Hz. Peygamber'in terekisinin mirasa konu olmayıp vakıf olduğunu benimsemiş olmaktadır.

Hz. Ali, halife olarak Hz. Peygamber'in vakıflarının kendi vakfiyesinde statüsünü belirlemesi, onun malının (arazisinin) vakıf olduğunu bizatihi bildirmesi İslam tarih ve medeniyeti açısından önemlidir. Hz. Peygamber'in arazilerinden elde edilen gelir, onun hayatta uyguladığı gibi ölümünden sonra da bu yönde harcamaya devam edilmiştir. Hz. Ali, Hz. Peygamber'in vakfettiği arazilerinin gelirlerinin harcama amacını ve harcanacağı yerleri şöyle belirtmektedir: “ يُنْفَقُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَوَجْهِهِ , وَذِي الرَّحْمِ وَالْفُقَرَاءِ , وَالْمَسَاكِينِ , وَابْنِ السَّبِيلِ ” “Allah Teâlâ yolunda ve onun rızası için akrabalara, fakirlere, yoksullara, yolculara infak edilir.”⁵⁹ Hz. Ali'nin vakıf gelirlerini harcama konusunda, Hz. Peygamber'in ilkelerini benimsediği anlaşılmaktadır. Çünkü Hz. Ali'nin vakfiyesinde bu ilkeler temel olarak kabul edilmiştir.

8. Hz. Ali'nin Vakfiyesinin İnsan Özgürlüğü Açısından Önemi

İslâm dini, insan özgürlüğüne büyük önem vermekte, köle veya cariye âzat etmeyi, esirleri özgürlüğüne kavuşturmayı Allah Teâlâ'ya bir yakınlaşma vesilesi saymaktadır. Bunu gerçekleştirmek için mensuplarını köle-cariye azat etmeye teşvik etmektedir. Bu konu Kur'an-ı Kerim'de şöyle yer almaktadır: “*Asıl iyilik Allah (c.c.)'ın rızasını gözeterek yakınlarla, yetimlere,*

⁵⁶ İbn Şebbe, *Tarihu'l-Medine*, 1: 196.

⁵⁷ Fedek arazisi ve geliri Hz. Peygamber'in vefatından sonra iş başına geçen devlet başkanlarının tasarrufunda olmuştur. Hz. Ebû Bekir, başta Hz. Fatıma olmak üzere Hz. Peygamber'in aile fertlerini mağdur etmeyip Hz. Peygamber'den geriye kalan arazilerin gelirlerinden onların ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra bu gelirlerin geri kalanını Allah yolunda harcamıştır. Hz. Ali de diğer halifeler gibi bu uygulamayı aynen devam ettirmiştir. Bilgi için bkz. İsmail Altun, “Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fatıma Arasında Yaşanan Fedek Meselesine Sünnî ve Şîî Yaklaşımların Analizi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 27, (İstanbul: İSAM 2012), 25.

⁵⁸ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 505 (H. No: 20466); Hassaf, *Ahkam'ul-Evkaf*, 3.

⁵⁹ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 505 (H. No: 20466).

yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcamaktır." (el-Bakara 2/177). Hz. Peygamber de özgürlüğünü yitirmiş insanları (köle, cariye, esir) azat etmenin karşılığının cehennemden kurtuluşa vesile olacağını müjdelemiştir.⁶⁰ O, bu konuda teşvik etmekle yetinmeyip kendisine ait olan birçok kölesini azat etmiştir.⁶¹

H. Peygamber'in eğitiminden çocukluktan itibaren en iyi şekilde istifade edenlerden biri olan Hz. Ali de köle ve cariyelerini özgürlüklerine kavuşturma yolunda çaba harcamıştır. Hz. Ali bu konudaki tutumunu vasiyetnamesi durumunda olan vakfiyesinde açıklamıştır. Hz. Ali, bir taraftan arazilerini vakfederek insanlığın hizmetine sunarken diğer yandan dört kölesini ve on dokuz cariyesini azat ederek insanların özgürlüğüne değer verdiğini de ortaya koymaktadır.⁶²

Vakıf kurarak en kıymetli mallarını Allah Teâlâ yolunda sarf eden hayırsever insanlar, insanlara muhtaç oldukları anda ve alanda faydalı olmayı hedeflerler. İnsanlara faydalı olmanın bir yolu da özgürlükten yoksun bir insanı (köle, cariye, esir) azat etmektir. "İnsanların en hayırlısı, insanlara faydalı olandır"⁶³ hadisi gereği salahiyeti altında olan köle ve cariyelere karşı merhamet ve sevgi duyguları taşıyan Hz. Ali, onları azat ettiğini vakfiyesinde belirterek vakıf ve vakfiye anlayışına değişik bir boyut kazandırmıştır. Sahabe öncülerinin vakıf düşüncesi ışığında geliştirdikleri köle azat etme eylemi, Osmanlı döneminde bir teamül haline gelmiştir. Bundan dolayı Osmanlı dönemindeki bazı vakfiyelerde kölelerin özgürlüğüne kavuşturulması için de vakıf bütçesinden bir pay ayrıldığı tespit edilebilmektedir.⁶⁴

H. Ali kölelerini özgürlüğüne kavuşturduğunu ve onları ortada bırakmayıp bu vakıf bahçede çalışarak geçimlerini sağlayabileceğini vakfiyesinde belirtmiştir. Bu durumu şu cümlelerle ifade etmektedir: "غير أن رباحاً وأباً نيزر وجبيرا إن حدث بي حدث ليس عليهم سبيل ، وهم محررون موال يعملون في المال ، وفيه نفقاتهم ورزقهم ، ورزق أهليهم ، "Ancak başıma bir hal gelirse (ölürsem) Rebah, Ebû Neyzer ve Cübeyr (isimli kölelerim) için özgür olmalarından başka bir yol yoktur. (Onlar özgürlüklerine kavuşmaları karşılığında) vakfedilen arazide beş yıl hizmet edeceklerdir. Kendilerinin ve

⁶⁰ Buhârî, "Keffârât", 6; Müslim, "İtâk", 23; Ebû Dâvûd, "İtâk", 13; Tirmizî, "Nüzûr", 14.

⁶¹ Mehmet Akif Aydın- Muhammed Hamidullah, "Köle", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları 2002), 26: 238.

⁶² Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 508 (20466); Öztürk, *Vakıflar*, 130.

⁶³ Nevevî, *Riyazü's-Salihîn*, (Cidde: Mektebetü'l-Me'mun, 1414/1994), 75.

⁶⁴ Ali İhsan Karataş, "Bursa Şer'iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Köleliğe Bir Bakış", *İstem*, Konya 2007, 9: 147.

ailelerinin harcamaları ve geçimleri bu maldan karşılanacaktır”.⁶⁵ Ayrıca Hz. Ali, Züreyk ismindeki kölesini de azat ettiğini, onun da diğer köleleri gibi aynı haklara sahip olduğunu ilave etmiştir.⁶⁶ Aynı şekilde Hz. Ali, vakfiyede cariyelerini de azat ettiğini belirtmiştir. On dokuz cariyesinden kimisinin ümm-ü veled, kimisinin de hamile olduğunu ifade etmiştir. Çocuk anneleri olmaları hasebiyle onların çocukları sebebiyle özgür olduklarını ve onlar üzerinde kimsenin bir salahiyetinin olmadığını bildirmiştir. Çocuğu olmayan cariyelerini ise şartsız bir şekilde azat ettiğini bu tarihi belge ile ilan etmiştir.⁶⁷

Hz. Ali'nin kölelerini ve cariyelerini özgürlüklerine kavuşturması insana yapılabilecek en büyük iyilik nev'indendir. Vakıf kurumunun hedeflerinden biri de, insanların en çok ihtiyaç duyduğu alanda iyilik yapmaktır. İnsanlara özgür bir şekilde yaşama imkânı veren Hz. Ali, aslında onları özgürlüklerine kavuşturmakla vakfın amaçlarından birini gerçekleştirmiş olmaktadır. Yardım fonu konumunda olan vakıf kurumu, insana insanî yaşam imkânlarını sunan nice eylemlerin merkezi olmuştur. Tarih içinde insanları esaretten kurtarıp özgürlüğe kavuşturan bir kurum olarak da bilinen vakıf kurumu, bu gelişmesini ashabın önde gelenlerinin, insanları özgürlüğüne kavuşturmaya yönelik gerçekleştirdiği eylemlerine borçludur.

Hz. Ali'nin vasiyetnamesi durumundaki vakfiyesinde özgürlüğünü kaybetmiş insanları (köle, cariyeye) azat etmesini not düşmesini tarihî bir örnek olarak değerlendirmek mümkündür. Hz. Ali'nin vakfı aracılığıyla köle ve cariyeye azad etmesi, sonraki dönemlerde özellikle de Osmanlı'da kurulan bazı vakıfların bütçelerinden bir kısmını köle ve cariyelerin azat edilmesine tahsis etmelerine yol açmıştır. Tahsis edilen miktar vakfiyelerde yer almıştır. Mesela, Abdülaziz Efendi 1656 yılında Bursa'da kurduğu bir vakfın şartları arasına, her sene Ramazan'da vakıf gelirlerinden 50 riyal tahsis ederek bu parayla bir köle ve bir cariyenin azat edilmesini şart koşturmuştur.⁶⁸ Hz. Ali'nin halifeliği döneminde düzenlediği vakfiyesinin, vakıf kurumu açısından önemli olduğu ve sonraki vakfiyeler üzerinde de etkili olduğu söylenebilir.

⁶⁵ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 508 (20466).

⁶⁶ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 508 (20466).

⁶⁷ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 508 (20466).

⁶⁸ Karataş, “Bursa Şer’iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti’nde Köleliğe Bir Bakış”, *İstem*, 9: 147.

Sonuç

H. Peygamber'in örneğinde en değerli mallarını vakfeden sahabe nesli, hayırlarının sadaka-i cariyeye olarak devam etmesi için vakfiyeler düzenleyerek belgelemişlerdir. H. Ali de sahibi olduğu arazilerini vakfettiğini bizatihi düzenlediği vakfiyesi ile ortaya koymuştur. H. Ali'nin bu vakfiyesi, H. Peygamber'in vakfını da ihtiva ettiğinden ayrı bir öneme sahiptir.

H. Ali'nin vakfiyesi, Allah Teâlâ yolunda fedakârlığın tarihi bir belgesidir. H. Ali özgürlüğünü kaybetmiş insanların (köle ve cariyeye) özgürlüklerini kazanmalarına dair kaydı vakfiyeye eklemek suretiyle vakfiyesine ayrı bir özellik kazandırmıştır. İnsan özgürlüğüne verdiği değeri göstermesi açısından ayrıca bir öneme sahiptir. Vakfiyede, köle ve cariyelere özgürlüklerini kazandırdığını belirtmekle birlikte onların geçimlerini sağlamaya dair açıklama da yapmıştır. H. Ali'nin ortaya koyduğu vakıf anlayışına göre, vakıf kurumu, zorlukta, darlıkta, varlıkta ve yoklukta insanlara yardım eli uzatan bir kurumdur. Bu bağlamda H. Ali'nin vakfettiği arazilerin işletilmesi, kölelerin ve cariyelerin özgürlüğünü de beraberinde getirmiştir.

H. Ali'nin vakfiyesi, köle ve cariyelerin azat edilişinden, arazinin imar edilmesine, doğanın yeşillendirilip ağaçlandırılmasına kadar birçok alanda vakıf kurumunun etkili olabileceğini ortaya koyan ilkeleri barındırması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca vakfın mütevellisinin ve çalışanlarının vakıf gelirlerinden nasıl ve ne derece istifade edebileceklerine dair esaslar içermesi yönüyle de vakıf kurucusu olan hayırseverlere vakfiyelerini oluşturma yolunda bir örnek olmuştur. Yine vakfın gelirlerinin nerelere, ne şekilde harcanabileceğine dair bir bakış açısı oluşturması bakımından da H. Ali'nin vakfiyesinin önemli olduğu anlaşılmaktadır. İlk örnekleri H. Ali gibi sahabe nesli tarafından oluşturulan vakfiyeler, İslam tarihi boyunca mükemmel hale getirilerek altın yaldızlı yazılarla kıymetli kâğıtlara kaydedilip sandukalarda muhafaza edilmişlerdir. Vakfiyeleri muhafaza altına alarak sonraki kuşaklara ulaştıran arşivi oluşturan toplumun ise Osmanlı toplumu olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Abdürrezzak, İmam Hafız Ebû Bekr Abdürrezzak b. Hemmam es-San'anî. *Divanu Hadisi'n-Nebevî el-El-Musannef*. 2. Baskı, Beyrut: Daru't-Te'sîl, 2016, I-XII.
- Algül, Hüseyin. "Fedek". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1995, 12: 292-295.
- Altun, İsmail. "Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fatıma Arasında Yaşanan Fedek Meselesine Sünnî ve Şîî Yaklaşımların Analizi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 27, İstanbul: İSAM 2012, 1: 25-28.
- Aydın, Mehmet Akif. - Hamidullah, Muhammed "Köle". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları 2002. 26: 237-246.
- Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed. *Umdetu'l-Karî Şerh-u Sahihî'l-Buhârî*, Kahire: Şeriket-ü Mektebeh, 1392/1972.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali. *es-Sünenü'l-Kübra*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 2003.
- Bilge, Mustafa L. - Küçükaşcı, Mustafa Sabri. "Yenbu'", *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2013, 43: 421.
- Buhârî, İmam Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğire el-Buhârî el-Cu'fî, *Sahihu'l-Buhârî*, (Kahire: Daru't-Te'sîl, 2012).
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî Ebû Davud es-Sicistanî. *Sünen-ü Ebû Davud*. Thk. Muhammed Avvame. Cidde: Daru'l-Kible li's-Sekafeti'l-İslamiyye, 1419/ 1998.
- Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer el-Kuraşî, *Müşnedü Emiri'l-Mü'minîn Ebî Hafs Ömer b. El-Hattab*, thk. Abdulmu'tî Kal'acî, Mansure: Daru'l-Vefa 1991.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. "Ali" *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları 1989, 2: 375-378.
- Hamevî, Şihabuddin Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah el-Hamevî er-Rûmî el-Bağdadî. *el-Mu'cemü'l-Büldân*, Dar-u Sâdır: Beyrut 1979.
- Hamidullah, Muhammed. "Hayber", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, 17: 18-21.
- Hassaf, Ebubekr Ahmed b. Ömer b. Müheyr Hassaf eş-Şeybanî. *Kitab-u Ahkâmî'l-Evkaf*. Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, 1322.
- Hatipoğlu. İbrahim. "Muhayrik en-Nadrî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Huceylî, Abdullah b. Muhammed b. Sa'd. *el-Evkafu'n-Nebeviyye ve Evkafu'l-Hulefai'r-Raşidîn*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 2011.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menhec el-Haşimî. *et-Tabakatü'l-Kübra*. Thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dar-u Sadır 1968.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî, *Tarihu'l-Medineti'l-Münevvera*, thk. Fehim Mahmud Şeltut, 2. Baskı, Cidde: Daru'l-İsfahanî 1393.
- İmam Ali, *Nehcu'l-Belağa*, thk. Subhi Salih, İran-Kum: Daru'l-Hicreh 1967.
- Karataş, Ali İhsan, "Bursa Şer'iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Köleliğe Bir Bakış", *İstem*, Konya 2007, 9: 147.

- Musavî, Salim Ravzan. *Ahkamu'l-Vakfi ve't-Tevliyyeh*. Beyrut: Menşurâtü'l-Halebî 2016.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin ek-Kuşeyrî en-Nisaburî Müslim b. el-Haccac. *Sahihu Müslim*. Beyrut: Daru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1415/1994.
- Nevevî, İmam Ebû Zekerîyya Yahya b. Şeref en-Nevevî ed-Dımaşkî. *Riyazü's-Salihîn*. Cidde: Mektebetü'l-Me'mun, 1414/1994).
- Osmanlı Arşivi (OA), Evkaf Vakfiye (Ev, VKF), 18/62: 1-5.
- Ömer Hilmi Efendi. *İthafü'l-Ahlâf fî Ahkâmî'l-Evkaf*. Ankara: VGM Yayınları 1977.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Vakfiye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları 2012, 42: 463-466.
- Öztürk, Nazif. *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*. Ankara: VGM Yayınları, 1983.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınları 1993.
- Tirmizî, Ebû İsa b. Sevre es-Sülemî. *Sünenü't-Tirmizî*. Thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Turgut, Bahattin. "İslam Medeniyetinde Vakfiye: Hz. Ömer Örneği". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Aralık 2018/2, 50: 271-292.
- Urfa Şer'iyye Sicili (UŞS).** 205 nolu defter.
- UŞS.** 225 nolu defter.
- Uyar, Gülgün. *Ehl-i Beyt İslam Tarihinde Ali- Fatıma Evladı*. 2. Baskı, İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları 2008.
- Uzunpostalıcı, Mustafa. "Amr b. Dînâr". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları 1991. 3: 83.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), 601 nolu defter.
- VGMA, 1629 nolu defter.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar. Haz. Bahattin Yediyıldız. Ankara: TDV Yayınları 1995.

Ekler:

Ek 1: Hz. Ali'nin Vakfiye Metni

حدثنا أبو محمد عبيد بن محمد الكشوري قال : أخبرنا محمد بن يوسف الحذافي قال: أخبرنا عبد الرزاق قال: أخبرنا معمر عن أيوب أنه أخذ هذا الكتاب من عمرو بن دينار ، هذا ما أقر به وقضى في ماله علي بن أبي طالب ، تصدق بينع ابتغاء مرضاة الله ليولجني الجنة ، ويصرف النار عني ، ويصرفني عن النار ، فهي في سبيل الله ووجهه ، ينفق في كل نفقة من سبيل الله ووجهه ، في الحرب والسلم ، والخير وذوي الرحم ، والقريب والبعيد ، لا يباع ، ولا يوهب ، ولا يورث كل مال في ينبع ، غير أن رباحا وأبا نيزر وجبيرا إن حدث بي حدث ليس عليهم سبيل ، وهم محررون موال يعملون في المال خمس حجج ، وفيه نفقاتهم ورزقهم ، ورزق أهلهم ، فذلك الذي أقضي فيما كان لي في ينبع جانبه حيا أنا أو ميتا ، ومعها ما كان لي بوادي أم القرى من مال ورقيق حيا أنا أو ميتا ، ومع ذلك الازينة وأهلها حيا أنا أو ميتا ، ومع ذلك رعد وأهلها ، غير أن زريقا مثل ما كتبت لابي نيزر

وربّاح وجبير ، وأن ينبع وما في وادي القرى والاذينة ورعد ينفق في كل نفقة ابتغاء بذلك وجه الله في سبيله يوم تسود وجوه وتبيض وجوه ، لا يبعن ، ولا يوهبن ، ولا يورثن إلا إلى الله ، هو يتقبلهن وهو يرثهن ، فذلك فضية بيني وبين الله الغد من يوم قدمت مسكن حيا أنا أو ميتا ، فهذا ما قضى علي في ماله واجبة بتلة ، ثم يقوم على ذلك بنو علي بأمانة وإصلاح ، كإصلاحهم أموالهم ، يزرع ويصلح كإصلاحهم أموالهم ، ولا يباع من أولاد علي من هذه القرى الأربع ودية واحدة ، حتى يسد أرضها غراسها ، قائمة عمارتها للمؤمنين أولهم وآخرهم ، فمن وليها من الناس فأذكر الله إلا جهد ونصح ، وحفظ أمانته ، هذا كتاب علي بن أبي طالب بيده إذ قدم مسكن ، وقد أوصيت...الفقيرين في سبيل الله واجبة بتلة ، ومال رسول الله صلى الله عليه وسلم على ناحيته ينفق في سبيل الله ووجهه ، وذو الرحم ، والفقراء ، والمساكين ، وابن السبيل ، يأكل منه عماله بالمعروف غير المنكر بأمانة وإصلاح ، كإصلاحه ماله ، يزرع وينصح ويجتهد ، هذا ما قضى علي بن أبي طالب في هذه الاموال التي كتب في هذه الصحيفة ، والله المستعان على كل حال

أَمَّا بَعْدُ ، فَإِنَّ وَلَإِيْدِي اللَّائِي أَطُوْفُ عَلَيَّهِنَّ التَّسْعَ عَشْرَةَ ، مِنْهُنَّ أُمَّهَاتُ أَوْلَادٍ ، وَأَوْلَادُهُنَّ أَحْيَاءٌ مَعَهُنَّ ، وَمِنْهُنَّ حَبَالِي ، وَمِنْهُنَّ مِنْ لَا وَلَدَ لَهَا ، فَقَضَيْتُ إِنْ حَدَثَ بِِي حَدَثٌ فِي هَذَا الْغَزْوِ ، أَنَّ مَنْ كَانَ مِنْهُنَّ لَيْسَ لَهَا وَلَدٌ وَلَيْسَتْ بِحَبْلَى عَتِيقَةً لَوَجْهِ اللَّهِ ، لَيْسَ لِأَحَدٍ عَلَيْهَا سَبِيلٌ ، وَمَنْ كَانَ مِنْهُنَّ حَبْلَى أَوْ لَهَا وَلَدٌ ، نُمَسِّكُ عَلَى وَلَدِهَا ، فَهِيَ مِنْ حَظِّهِ ، فَإِنْ مَاتَ وَلَدُهَا وَهِيَ حَيَّةٌ فَلَيْسَ لِأَحَدٍ عَلَيْهَا سَبِيلٌ. هَذَا مَا قَضَيْتُ فِي وَلَإِيْدِي التَّسْعَ عَشْرَةَ» وَشَهِدَ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي رَافِعٍ ، وَهَيَّاجُ بْنُ أَبِي هَيَّاجٍ ، وَكَتَبَ عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ : «لِعَشْرِ لَيَالٍ خَلَوْنَ مِنْ جُمَادَى الْأُولَى سَنَةَ تِسْعٍ وَثَلَاثِينَ سَنَةً»⁶⁹

⁶⁹ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 9: 505-8.